

سنجش و بررسی میزان مشارکت شهروندان در امور شهری و عوامل مؤثر بر آن (مطالعه موردی: شهر سنندج)

جمال محمدی¹ کیوان باقری²

دانشیار جغرافیا و برنامه ریزی شهری دانشگاه اصفهان. دانشجوی کارشناسی ارشد جغرافیا و برنامه

ریزی شهری دانشگاه اصفهان، نویسنده مسئول

سامان حیدری³

دانشجوی کارشناسی ارشد جغرافیا و برنامه ریزی شهری دانشگاه شهید بهشتی.

(تاریخ دریافت: بهمن 92، تاریخ پذیرش: اردیبهشت 92)

چکیده:

از نیمه دوم قرن بیستم مفهوم مشارکت با نگرشی نو، به موضوع کلیدی در برنامه‌های توسعه، به خصوص برنامه‌های توسعه شهری بدل شده است. برای تقویت و گسترش امر مشارکت مردم در برنامه‌ریزی، شناخت عوامل مؤثر بر این امر ضروری است. هدف از انجام این تحقیق، بررسی میزان مشارکت شهروندان در امور شهری و عوامل مؤثر بر آن در بین شهروندان شهر سنندج است. روش تحقیق پیمایشی - توصیفی است. جامعه آماری پژوهش را کلیه ساکنان شهر سنندج تشکیل داده و حجم نمونه 383 نفر است که به شیوه نمونه‌گیری متناسب با حجم در مناطق سه‌گانه شهر سنندج انتخاب شده‌اند. روایی و پایایی پرسشنامه نیز با استفاده از روش اعتبار صوری و ضریب آلفای کرونباخ مورد بررسی قرار گرفته است. به منظور تحلیل داده‌ها نیز از آزمون‌های t ، توکی (Tukey)، پیرسون، تحلیل رگرسیونی و تحلیل مسیر جهت شناسایی اثرات مستقیم و غیرمستقیم متغیرها استفاده گردید. یافته‌های این تحقیق نشان می‌دهد که میزان مشارکت مردم در امور شهری با میانگین $2/67$ پایین‌تر از حد متوسط (در بازه 0-5) قرار دارد. هم‌چنین نتایج آمار استنباطی و آزمون فرضیات، نشان داد که بین متغیرهای میزان رضایت از عملکرد شهرداری، پایگاه اقتصادی - اجتماعی، تعلق به محله زندگی، استفاده از رسانه‌های جمعی، آگاهی از نحوه تهیه و اجرای طرح‌های توسعه شهری، اعتماد به مدیران شهری، عضویت در انجمن‌های محله‌ای، سن و جنس رابطه معناداری وجود دارد. استفاده از مدل تحلیل مسیر نشان می‌دهد که مقدار ضریب تعیین 62 درصد از مجموعه تغییرات متغیر وابسته توسط مدل تحلیلی پژوهش را تعیین می‌کند که در آن مولفه رضایت از عملکرد شهرداری با ضریب $0/401$ تأثیرگذارترین و مؤلفه‌های استفاده از رسانه‌های جمعی، آگاهی از نحوه تهیه و اجرای طرح‌های توسعه شهری، عضویت در انجمن‌های محله‌ای، تعلق به محله زندگی، پایگاه اقتصادی - اجتماعی افراد، اعتماد به مدیران شهری، جنس و سن در رتبه‌های بعدی اثرگذاری قرار دارند.

واژگان کلیدی: مشارکت، مدیریت شهری، شهروندی، شهر سنندج.

1. آدرس الکترونیکی: mohammadi@geo.ui.ac.ir

2. آدرس الکترونیکی: k.bagheri68@gmail.com

3. آدرس الکترونیکی: saman_heydari2013@yahoo.com

مقدمه

افزایش سریع جمعیت توأم با گسترش شهرنشینی و رشد و توسعه روزافزون شهرها، به ویژه از دهه 1950 میلادی مشکلات فراوانی در کشورهای مختلف به ویژه کشورهای جهان سوم ایجاد کرده است که این خود موجب گشته سیستم مدیریتی شهر با چالش‌ها و تنگنانهایی مواجه گردد (زیاری و همکاران، 1391: 70). در حالی که توسعه و تغییرات شهری و شهرنشینی از مهم‌ترین پدیده‌های دوران اخیر به شمار می‌آید (پوراحمد، 1388: 29). بررسی رشد سریع شهری در کشورهای رو به توسعه و از جمله بررسی جمعیت کشور ایران نشان می‌دهد که از ابتدای دهه 40 جمعیت شهری رشد قابل توجهی داشته است، به طوری که در حال حاضر رقمی بیش از 68 درصد جمعیت کشور ما را جمعیت شهرنشین تشکیل می‌دهد. اما آنچه اهمیت اساسی دارد این است که این شهرنشینی همراه با توسعه نبوده است (صالحی امیری و محمد، 1389: 22) و مشکلات اجتماعی، اقتصادی و فیزیکی فراوانی را پدید آورده است، از قبیل افزایش فقر در شهرها، مشکلات مسکن و نارسایی خدمات شهری، کمبود آب آشامیدنی، ایجاد زاغه‌ها و مساکن غیرقانونی، بزهکاری اجتماعی، آلودگی هوا و محیط زیست و کاهش فضای سبز شهری و ... (پوراحمد، 1388: 29). در چنین شرایطی برنامه‌ریزان شهری نیز نسبت به این تغییرات بی‌تفاوت نبوده‌اند و عرصه‌های مختلفی از مدیریت شهری را به وجود آورده‌اند. مدیریت شهری، گروه‌ها را در شبکه‌های مختلفی که منافع آنها حکم می‌کند، قرار می‌دهد و توجه به منافع آنها در جهت‌دهی ساختار شهری مؤثر می‌افتد. از این رو، مدیریت شهری به بررسی مسائل فضایی می‌پردازد که شهروندان با آن درگیر هستند (توئینگ، 1970: 387). بنابراین، برنامه مدیریت شهری وظایف حکومت‌های محلی شهری را منحصر به امور کالبدی نمی‌داند و وظیفه مدیران شهری را در اداره توأم امور کالبدی و اجتماعی شهرها می‌داند و معتقد است که مدیران باید چالش‌های مهم شهرهای امروز را بشناسند و برای غلبه بر آنها سیاست‌ها و اقدامات مناسبی را دنبال کنند (سلطان پناه، 1388: 104). از طرف دیگر اگر برنامه‌ریزان و مدیران شهری خواستار اجرا و تحقق برنامه‌های خود هستند باید آنها را با محیط اجتماعی هماهنگ سازند و چنین امری تنها با مشارکت مردم به دلیل شناخت ژرف آنها از نیازها، خواسته‌ها و محیط اجتماعی خود امکان‌پذیر است (علوی تبار، 1378: 12). مشارکت، فرایند درگیر شدن کلیه گروه‌های مردم در همه مراحل توسعه، جهت ظهور توانایی‌ها و

قابلیت‌ها و در نتیجه رشد و تعالی مادی و معنوی آنها است و به همین خاطر شاید در سال‌های اخیر همواره در محافل علمی و سیاسی کشور، موضوع مشارکت شهروندان در امور شهرها، در صدر گفتمان‌های اجتماعی و سیاسی جامعه قرار داشته است و همه از آن به عنوان عنصری مهم در جهت رسیدن به دموکراسی و توسعه پایدار سخن رانده‌اند (عباس زاده، 1387: 44). بنابراین، می‌توان گفت که مشارکت مردم در روند تصمیم‌گیری شهری، یکی از عناصر اصلی حکومت مردمی است و افزایش مشارکت مردم در امور شهری، می‌تواند در ایجاد تعادل شهری، نقش ارزنده‌ای ایفا کند (تقوایی، 1389: 21). بنابراین برای پاسخگویی به نیازهای توسعه شهری و توجه به سهم آیندگان، به ناچار باید اداره امور زندگی شهری را بر مبنای الگوی مشارکت هدف‌مند، آگاهانه و داوطلبانه شهروندان برنامه‌ریزی کنیم. جلب مشارکت شهروندان در اداره شهر از نظر اجتماعی باعث افزایش همکاری‌های اجتماعی می‌شود که پایه‌های جامعه مدنی را تقویت می‌کند. از طرف دیگر عدم مشارکت شهروندان در اداره امور شهر نیز پیامدهای منفی، هم برای مدیریت شهری و هم برای ساکنین شهر ایجاد خواهد کرد که از جمله می‌توان به افزایش محدودیت‌ها و مشکلات مدیریت شهری به دلیل افزایش هزینه‌ها و صرف انرژی زیاد و کاهش علقه عاطفی شهروندان به محل زندگی خود اشاره کرد. از آنجایی که مشارکت مردمی در فرایند مدیریت و اداره امور شهری در شهر سنندج با چالشی جدی رو به رو است و عدم شرکت بخش مردمی در امور مربوط به مدیریت شهر و نیز عدم علاقه مردم برای مشارکت در اموری که مربوط به خودشان است، مدیریت شهری را با مشکل بزرگی مواجه می‌سازد. لذا این تحقیق به دنبال شناسایی آن دسته از عواملی است که با مشارکت شهروندان و جلب مشارکت آنها در عرصه عمل در ارتباط است تا با شناخت این عوامل و تأکید بر روی آنها، بتوانیم از مشارکت شهروندان در امور شهر که بی‌گمان حیاتی‌ترین عامل در زمینه توسعه شهری است بهره ببریم.

اهمیت و ضرورت پژوهش

در سال‌های اخیر به ویژه از اوایل دهه 1970، رویکردهای مشارکتی به توسعه، مورد توجه فزاینده‌ای قرار گرفته است (حسن نژاد و همکاران، 1389: 107). اعتماد و مشارکت مردم

در برنامه‌های توسعه، پیش شرط عمده و کلیدی برای موجودیت هر جامعه‌ای محسوب می‌شود و هم‌چنین تسهیل‌کننده مبادلات در بستر و فضای اجتماعی است. ارزش و اهمیت روزافزون نقش مردم در اداره جوامع و رشد نظام مردم‌سالاری، موجب توجه به ایده مشارکت مردم در امور شده است. تجربیات حاصل از توسعه مبتنی بر برنامه‌ریزی‌های صورت گرفته نشان می‌دهد که عدم مشارکت مردم در این فرایندها زیانبار بوده، از این رو جوامع را به سوی امر مشارکت عمومی سوق داده است (زاهد زاهدانی، 1391: 89). امروزه در سطح جهانی رویکرد مشارکت محوری در برنامه‌های مدیریت شهری تقویت شده است. اهمیت نقش مردم در اداره امور زندگی اجتماعی، درس گرفتن از تجارب و روند توسعه شهری در دهه‌های گذشته، لزوم انطباق طرح‌ها و الگوهای برنامه‌ریزی با نیازها و خواست‌های مردم، عدم توانایی مالی دولت‌ها در نوسازی و بهسازی امور، پیچیدگی فزاینده زندگی شهری و تنوع فرهنگی شهروندان در تقویت رویکرد مشارکت محوری مؤثر بوده‌اند (شیانی، 1384: 168). مشارکت شهروندان، برنامه‌های شهری را مشروعیت بخشیده و آن را نهادی می‌سازد (فلی پور، 1380: 145). برای پاسخگویی به نیازهای توسعه شهری و توجه به سهم آیندگان، به ناچار باید اداره امور زندگی شهری را بر مبنای الگوی مشارکت هدف‌مند، آگاهانه و داوطلبانه شهروندان برنامه‌ریزی کنیم. برخلاف بسیاری از نقاط جهان که شهرداری‌ها عملاً بازوی اجرایی دولت در سطح ملی محسوب می‌شوند و وظایف و اختیارات بسیار متفاوتی دارند، اختیارات شهرداری‌ها و حوزه فعالیت آنها در ایران در بعضی حوزه‌ها نسبت به دیگر کشورها محدودتر بوده و در بعضی حوزه‌ها بسیار گسترده‌تر است. شاید بتوان گفت که یکی از وجوه تمایز شهرداری‌ها در ایران نسبت به سایر کشورها، کاهش وابستگی مالی آنها به دولت است. در حالی که آمار جهانی نشان می‌دهد که در اکثر کشورها بخش عمده درآمد شهرداری‌ها را دولت تأمین می‌کند، در ایران شهرداری‌ها، تا حدود زیادی به درآمدهای خود وابسته‌اند (امانی، 1389: 105). این امر لزوم و اهمیت مشارکت شهروندان را در امر مدیریت و برنامه‌ریزی شهری و شهرداری را دوچندان می‌سازد.

پیشینه تحقیق

ربانی و همکاران (1386)، در تحقیقی با عنوان بررسی تأثیر رفاه اقتصادی و اجتماعی بر میزان مشارکت شهروندان در امور شهری (مورد مطالعه شهر اصفهان)، به این نتیجه دست یافتند که مناسب بودن منطقه سکونتی، احساس محرومیت نسبی، اعتماد نهادی، رضایت‌مندی بهداشتی و رضایت‌مندی اجتماعی بر میزان مشارکت مؤثر بوده‌اند.

زیاری و همکاران (1388)، در تحقیقی با عنوان بررسی مشارکت شهروندی و نقش آن در مدیریت شهری شهرهای کوچک (نمونه موردی: شهرهای گله‌دار، ورزنه و هیدج)، به بررسی ابعاد ذهنی و عینی مشارکت شهروندان در مدیریت شهرهای مورد مطالعه پرداخته و در پایان به این نتیجه رسیده‌اند که مشارکت شهروندان در بُعد ذهنی بالا اما در بُعد عینی در سطح پایینی قرار دارد.

زاهد زاهدانی و زهری بیدگلی (1391)، در تحقیقی با عنوان مدیریت شهری و تبیین مشارکت اجتماعی شهروندان در شهرداری با استفاده از روش کتابخانه‌ای - اسنادی و تحلیل داده‌های ثانویه به جهت تبیین مشارکت شهروندان در شهرداری، مدل‌های شهری در نقاط مختلف جهان را مورد مطالعه قرار داده است و پیش‌نیازهای لازم جهت تبدیل شهرداری از یک نهاد صرفاً خدماتی به یک نهاد اجتماعی را ارائه داده است.

هاشمیان و همکاران (1391)، در مقاله خود با عنوان عوامل مؤثر بر میزان مشارکت شهروندان در اداره امور شهر مشهد به این نتیجه رسیدند که مشارکت شهروندان در امور شهر مشهد تحت تأثیر عواملی مانند اعتماد اجتماعی، شبکه روابط اجتماعی، سن، عضویت انجمنی، پایگاه اجتماعی-اقتصادی، رضایت از عملکرد شهرداری قرار دارد و در صورتی که شهرداری بتواند میزان رضایت شهروندان از خود را افزایش دهد و نگرش مثبتی در آنان ایجاد کند، میزان مشارکت شهروندان افزایش خواهد یافت.

دوچرتی و همکاران (2001)، در تحقیقی با عنوان فرهنگ مدنی، جامعه و مشارکت شهروندان در محله‌های متضاد به این نتیجه رسیدند که فرهنگ مدنی، نهادهای سیاسی، سیاست‌های عمومی و آموزش در مشارکت شهروندان مؤثر است.

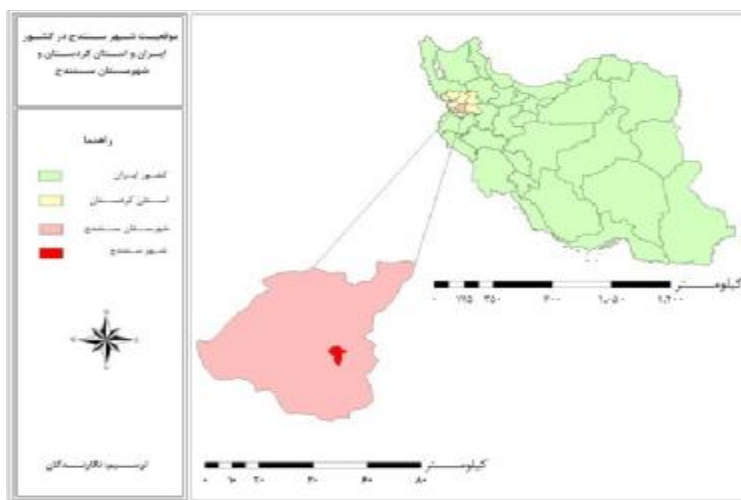
اوهر (2007)، در تحقیقی با عنوان مشارکت شهروندان در سازمان‌های محله و ارتباط آن با خودکارآمدی، اثربخشی جمعی، حس اجتماعی، به این نتیجه رسید که مشارکت روزانه اعضای سازمان‌ها با یکدیگر باعث افزایش خودکارآمدی، اثربخشی و حس اجتماعی می‌شود.

مارشال (2007)، در پژوهش خود تحت عنوان مشارکت شهروندی و بافت همسایگی، نگاهی نو به تولید کالاهای عمومی محلی، مشارکت شهروندان را در قلمرو ارائه خدمات محلی بررسی نموده است و اهمیت استخدام رسمی، بافت محله و مشوق‌های لازم را در فهم چگونگی مشارکت مؤثر می‌داند.

مونتالوو (2008)، در مقاله خود با عنوان مشارکت شهروندی در مجمع شهری، مشارکت را وابسته به قانون مداری سیستم حکومتی، مشارکت در خدمات مذهبی، ویژگی‌های جمعیتی افراد و آموزش بالاتر می‌داند.

محدوده مورد مطالعه

سنندج، مرکز استان کردستان با مساحت 3688/6 هکتار در غرب ایران و در بخش جنوبی استان کردستان قرار دارد. مختصات جغرافیایی سنندج در موقعیت 35 درجه و 17 دقیقه عرض شمالی و 46 درجه و 18 دقیقه تا 47 درجه و 16 دقیقه طول شرقی از نصف النهار گرینویچ قرار دارد. ارتفاع آن از سطح دریا بین 1450 تا 1538 متر در نقاط مختلف شهر متغیر است. بر اساس سرشماری سال 1390 دارای 362159 نفر جمعیت است (مرکز آمار ایران، 1392).

شکل شماره 1- موقعیت جغرافیایی شهر سنندج در کشور ایران

روش تحقیق

رویکرد حاکم بر این پژوهش پیمایشی - توصیفی با استفاده از ابزار پرسشنامه است. برای سنجش روایی پرسشنامه از روش روایی صوری و برای آزمودن پایایی پرسشنامه از روش ضریب آلفای کرونباخ استفاده شده است که این مقدار $0/78$ درصد برای متغیرهای مستقل و $0/84$ درصد برای متغیر وابسته محاسبه گردیده و بیانگر پایایی بالای پرسشنامه است. جامعه آماری پژوهش را کلیه شهروندان شهر سنندج تشکیل می‌دهد که بر اساس سرشماری سال 1390، 375280 نفر هستند. حجم نمونه با استفاده از فرمول کوکران (حافظ نیا، 1387: 117) تعیین و توزیع نمونه با روش نمونه‌گیری متناسب با حجم (pps) انجام گردید. در این روش نمونه‌گیری باید تعداد نمونه‌های هر زیرمجموعه متناسب با اعضای آن زیرمجموعه باشد. بر همین اساس تعداد نمونه‌ها در مناطق سه‌گانه شهر سنندج متناسب با حجم جمعیت توزیع و تعداد 382 پرسشنامه (122 پرسشنامه در منطقه 1، 124 پرسشنامه در منطقه 2 و 136 پرسشنامه در منطقه 3) تکمیل گردید. برای تجزیه و تحلیل داده‌ها از روش آمار توصیفی و آمار استنباطی (آزمون پیرسون، آزمون t، توکی (tukey)، آزمون رگرسیون چند متغیره و تحلیل مسیر)، در قالب نرم افزار SPSS استفاده شده است.

جدول 1- متغیرهای مستقل و وابسته و مقادیر ضریب آلفای کرونباخ برای آزمون میزان پایایی گویه‌های تحقیق

ضریب پایایی کل	ضریب پایایی هر شاخص	تعداد گویه‌ها	شاخص	
0/78	0/71	1- میزان رضایت از سکونت در محله 2- احساس مسئولیت در حفظ محیط شهری 3- میزان تمایل به ترک محله زندگی در صورت فراهم بودن شرایط 4- علاقه‌مند به دخالت در حل مسائل و مشکلات محله 5- نگرش به شهر به مانند خانه خود	احساس تعلق به محله زندگی	متغیرهای مستقل
	0/87	1- میزان درآمد 2- نوع مالکیت مسکن 3- تعداد اعضای خانواده 4- شغل 5- تحصیلات	پایگاه اقتصادی- اجتماعی	
	0/83	1- مشارکت دادن مردم در طرح‌های عمرانی 2- تکریم ارباب رجوع 3- توجه به خواسته‌ها و نیازهای شهروندان از سوی مدیران 4- ارائه خدمات از سوی شهرداری در قبال عوارض اخذ شده 5- عملکرد شوراها و شهرداری در حل مشکلات مردم 6- ساماندهی حمل و نقل شهری 7- توجه به فضای گذران اوقات و فراغت 8- توجه به فضاهای ورزشی 9- پاکیزگی شهر توسط ماموران شهرداری 10- کنترل ساخت و سازهای بی رویه 11- ارائه برنامه‌های فرهنگی	رضایت از عملکرد شهرداری	
	0/65	1- میزان آگاهی از نحوه تهیه و اجرای طرح‌های توسعه شهری 2- میزان رضایت از طرح‌های توسعه شهری	آگاهی از نحوه تهیه و اجرای طرح‌های توسعه	

		شهری	
	0/83	1- قابل اعتماد بودن مسئولین شهری 2- صداقت مسئولین شهری در کار خود 3- انتقاد از مسئولین شهری بدون ترس و نگرانی 4- آمادگی مسئولین شهری برای پذیرش انتقادات	اعتماد به مدیران شهری
	0/81	1- پیگیری اخبار شهر از طریق تلویزیون 2- استفاده از اینترنت برای کسب اخبار در مورد شهر و وظایف مدیران شهری 3- میزان مطالعه روزنامه طول هفته	استفاده از رسانه‌های گروهی
	0/77	1- فعالیت در سازمان‌های غیردولتی (NGO ها) 2- فعالیت در سازمان‌های اجتماعی (گروه‌های صنفی، گروه‌های هنری و ...) 3- شرکت در فعالیت‌های مذهبی 4- شرکت در تصمیم‌گیری‌های محله	عضویت در انجمن‌های محله‌ای
	0/84	1- پرداخت عوارض و بهای خدمات شهرداری 2- کمک هزینه مستقیم به شهرداری 3- تأمین مالی هزینه انجام طرح‌های شهرداری 4- نظارت بر فعالیت‌های شهرداری 5- انتقاد از اجرای قوانین شهری 6- اطلاع رسانی مسائل و مشکلات شهر 7- انتقاد از عملکرد مسئولین شهری 8- بررسی و ارزیابی میزان خدمت رسانی از طرف مدیران شهری 9- ارائه پیشنهاد و نظرات به مدیران شهری 10- توجه به قوانین در ساخت و سازها 11- رعایت قوانین در سطح شهر	مشارکت
			متغیر وابسته

سؤالات و فرضیات پژوهش

- پژوهش حاضر در پی پاسخگویی به سؤالات زیر انجام شده است:
- میزان مشارکت شهروندان در امور شهری در شهر سنندج چقدر است و تحت تأثیر چه عواملی است؟ و سهم هر کدام از عوامل چقدر است؟
- با توجه به سؤالات فوق و جهت پاسخگویی به آنها فرضیات زیر مطرح شده است:
- به نظر می‌رسد میزان مشارکت شهروندان در مدیریت امور شهری در شهر سنندج در سطح پایینی قرار دارد.
  - به نظر می‌رسد بین میزان مشارکت شهروندان در مناطق مختلف شهری تفاوت معناداری وجود دارد.
  - به نظر می‌رسد بین احساس تعلق شهروندان به محله زندگی خود و میزان مشارکت آنها رابطه معناداری وجود دارد.
  - به نظر می‌رسد بین پایگاه اقتصادی - اجتماعی شهروندان و میزان مشارکت آنها در امور شهر رابطه معنی داری وجود دارد.
  - به نظر می‌رسد بین رضایت شهروندان از عملکرد شهرداری و میزان مشارکت آنها در امور شهری رابطه معناداری وجود دارد.
  - به نظر می‌رسد بین آگاهی شهروندان از نحوه تهیه و اجرای طرح‌های توسعه شهری و مشارکت آنها در اداره امور شهری رابطه معناداری وجود دارد.
  - به نظر می‌رسد بین آگاهی اجتماعی شهروندان و مشارکت آنان در اداره امور شهری رابطه معناداری وجود دارد.
  - به نظر می‌رسد بین میزان اعتماد شهروندان به مدیران شهری و مشارکت آنها در اداره امور شهری رابطه معناداری وجود دارد.

مبانی نظری پژوهش

مشارکت و مدیریت شهری

مشارکت را می‌توان تلاش سازمان یافته‌ای دانست که افراد جامعه به صورت آگاهانه، داوطلبانه و جمعی با در نظر داشتن هدف‌های معین و مشخص که منجر به سهیم شدن در منابع قدرت می‌شود در آن شرکت می‌کنند (غفاری و ازکیا، 1380: 188). به طور کلی

مشارکت واقعی، یعنی توزیع قدرت که شهروندان فقیر را قادر می‌سازد تا خارج از فرایندهای لزوماً سیاسی و اقتصادی، به طور سنجیده‌ای در آینده‌شان فعال باشند (آرنستین، 1969: 216).

مشارکت در مدیریت شهری یعنی ارتباط متقابل مردم با مدیریت شهر به صورتی که بتوانند در شهر تأثیرگذار باشند. دخالت مردم در امور شهری از اصیل‌ترین شیوه‌های رشد ملی به شمار می‌آید، تجربه سودمند و شوق انگیز محلی در اداره امور جمعی رغبت مردم را در پرداختن به کارهای بزرگ‌تر ملی تحریک می‌کند و آنان با تکیه بر نتایج سودمندی که از مشارکت محلی به دست می‌آورند، به مشارکت‌های بزرگ ملی رو می‌آورند (طوسی، 1373: 7). مشارکت شهروندی از سال 1950، موضوع دامنه‌داری در حوزه برنامه‌ریزی بود و برنامه‌ریزان شهری تلاش نمودند که در تصمیم‌گیری‌های شهری، از نظر شهروندان مطلع شده و با همکاری آنان برنامه‌های خود را عملی نمایند. برنامه‌ریزان شهری معتقدند که مشارکت باعث می‌شود شهروندان نسبت به تصمیم‌گیری‌های صورت گرفته در شهر مسئولیت‌پذیر گردند، یعنی حمایت‌های عمومی از تصمیم‌گیری‌های اتخاذی از سوی مسئولین، باعث می‌شود مسئولین امر به راحتی برنامه‌های خود را عملی نمایند (مالون، 2002: 124).

اهمیت مشارکت در مدیریت شهری به اندازه‌ای است که بنابر اطلاعات بانک جهانی، یکی از چهار تغییر ساختاری در مدیریت شهری مربوط است به تقویت دولت‌ها و دیگر سرمایه‌گذاران برای شناسایی مشکلات شهری، از طریق مشورت‌هایی که نهادهای شریک در سطح محلی، منطقه‌ای و ملی را درگیر کند (راهنما و توانگر، 1385: 922). روی هم رفته اینکه، نهادینه‌سازی روند توانمندسازی اجتماعات برای مشارکت، گامی به سوی توسعه پایدار، فراگیر و راستین است (صادقی و راهنما، 1392: 172).

مدیریت مشارکتی

مدیریت مشارکتی در شهر، اصطلاح عمومی است که به طراحی تدابیری برای نقش دادن به شهروندان در یک زمینه یا منبع خاص اطلاق می‌شود (المودی، 2008: 23). به عبارتی مدیریت مشارکتی فرایند نوینی از مدیریت شهری با تأکید بر نقش مردم و سازمان‌های

غیردولتی (NGOها) و ارائه راهکارهای عملی سهیم شدن مردم در فرایند سیاست گذاری، برنامه ریزی و اجرا در مدیریت شهری است. از مهم ترین مزیت های مدیریت مشارکتی، توسعه استراتژی هایی است که با ویژگی های خاص محیط و زمینه فرهنگی و تاریخی محله سازگار است (تیسوت، 2005: 83). به این ترتیب مدیریت مشارکتی از تأکید یک سویه بر نقطه نظرات مدیران از طریق شناسایی اهمیت چشم اندازها، دانش و ارزش های محلی در ارتباط با مسائل سیستم پیچیده شهر جلوگیری می کند (لن، 2001: 147). روش مدیریت مشارکتی در مقایسه با روش های سنتی اهداف متعالی تری دارد و به تعدیل نقش مدیران و مسئولان شهری و افزایش مشارکت مردمی و شهروندان می انجامد. جدول زیر مقایسه روش های سنتی و مشارکتی در مدیریت شهری را نشان می دهد:

جدول 2: مقایسه روش های سنتی و مشارکتی در مدیریت شهری

روش مدیریت شهری	سنتی	مشارکتی
هدف اصلی	حفظ نظم عمومی، تأمین خدمات	عدالت اجتماعی و گسترش شهروندی
نقش شهروندان	تعبه - رأی دهنده	مشارکت کننده
نقش مسئولان شهری	قانون گذار - متولی	مشارکت کننده
نوع ارتباط بین مسئولان و مدیران شهری	قهری - نمایندگی	همکاری
تصمیم گیری	فرایندهای تکنیکی	فرایندهای سیاسی و تکنیکی
مشارکت افراد دارای وضعیت نامساعد	عدم مشارکت شهروند	تشویق مشارکت شهروند مخصوصاً فقرا

همان طور که جدول شماره 2 نشان می دهد روش مشارکتی مدیریت شهری، محیط مساعدی را برای مشارکت شهروندان فقیر مانند جوامع سکونتگاه غیررسمی در تصمیم گیری در سطح شهر فراهم می سازد. علاوه بر این از آنجا که از تئوری های عدالت اجتماعی و شهروندی ریشه می گیرد، فرایندهای سودمند مشارکت را با همکاری حکومت برای دخالت دادن فقرا ارائه می دهد (راهنما و همکاران، 1392: 176).

عوامل مؤثر بر مشارکت شهری

مشارکت شهری متأثر از عوامل گوناگونی است که باید در اتخاذ رویکرد مشارکت شهری و برنامه‌ریزی شهری مورد توجه قرار گیرد. از جمله این عوامل می‌توان به نیت و قصد مشارکت کنندگان، انگیزه آنان از مشارکت شهری، انتظار مشارکت کنندگان از نتایج و پاداش مشارکت و سرانجام امکانات و شرایط مشارکت شهری اشاره کرد. مجموعه این عوامل بر شکل گرفتن مشارکت شهری و ماهیت مشارکت شهری مؤثرند (کسالایی، 1379: 54). به طور کلی عوامل مؤثر بر مشارکت را می‌توان در سه دسته متغیرهایی که درونی فرد هستند یا متغیرهایی که از محیط بیرونی و اجتماعی فرد ناشی می‌شود و متغیرهای فضایی - مکانی تقسیم بندی نمود:

در متغیرهای درونی، می‌توان به نظریات وبری اشاره نمود که متغیر بی‌قدرتی را عامل مهمی در مشارکت می‌دانند و بر نظام باورها، گرایش‌ها و اندیشه‌ها تأکید می‌کنند. از دیدگاه آنان احساس بی‌قدرتی که در افراد نسبت به یک سازمان یا یک نهاد وجود دارد بر عمل و کنش آنان در برابر آن سازمان مؤثر است. در این زمینه نظریات سطح کلان مانند کارل مارکس، ماکس وبر و گورنگ زیمل از مهم‌ترین بحث‌ها است. احساس اثربخشی و انتظارات فرد در موقعیت یک کار یا رسیدن به نتیجه مطلوب نیز از این عوامل به شمار می‌آید. بدین ترتیب اگر شهروندان قضاوت‌های مثبتی از مشارکت در امور شهری داشته باشند، احتمال مشارکت آنان افزایش می‌یابد. دسته دوم متغیرها نیز عوامل اجتماعی یا بیرونی‌اند که عضویت انجمنی، پایگاه اقتصادی - اجتماعی، اعتماد اجتماعی و... را می‌توان از جمله این موارد دانست. دیدگاه مکانی - فضایی مشارکت نیز عوامل مکانی و بسترهای مکانی، نوع و تیپ مکان‌ها، دسترسی‌ها و فاصله مکانی سکونتگاه‌ها با یکدیگر را مورد توجه قرار می‌دهد. در این دیدگاه، اهمیت پذیرش هنجارهای محلی و ساختار محلی برای مشارکت لحاظ می‌شود و اهمیت منافع اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی مشارکت توأم با ملاحظات محیطی مدنظر قرار می‌گیرد. بر این اساس تفاوت و ویژگی‌های مکانی و فضایی نواحی مختلف، بر مشارکت تأثیر می‌گذرد (راهنما و همکاران، 1392: 177).

در دیدگاه‌های مشارکت دو رویکرد عمده را می‌توان تشخیص داد: نگرش خرد و نگرش کلان. در سطح خرد بر انگیزه‌ها، گرایش‌ها و رفتارها تأکید می‌شود و در سطح

کلان، زمینه‌ها، شرایط و عناصر ساختاری مورد توجه قرار می‌گیرد. از این رو مشارکت دارای دو بخش ذهنی و رفتاری است. بخش ذهنی، تمایلات و گرایش‌های فردی و بخش رفتاری، فعالیت‌های داوطلبانه جمعی را مد نظر دارد (علوی تبار، 1379: 20).

پارسونز، کنش را در برگیرنده حالات احساسی، فکری و رفتاری می‌داند که براساس الگوهای جمعی، ساخت‌یابی و جهت‌گیری می‌شود. در کنش و واکنش متقابل میان افراد در جامعه، قواعد و الگوهای حاکم است که مبنای عمل و رفتارهای جمعی از سوی گروه است. در این گروه، هم‌نوایی یا ناهم‌نوایی فرد مطرح می‌شود و عواملی چون اعتماد به دیگران، نحوه مدیریت، ارتباط با دیگران، انسجام و هم‌بستگی گروهی و... بر رفتارهای مشارکتی تأثیر می‌گذارند (شیانی و همکاران، 1391، 220). در واقع پارسونز الگویی پایه‌ای از کنش اجتماعی را معرفی می‌کند که این الگو نخست از کنش‌گر انسانی و سپس یک سلسله هدف‌ها و مقاصد تشکیل می‌شود که کنش‌گر باید از میان آنها انتخاب کند، او باید وسایل مختلفی را هم برای رسیدن به این مقاصد انتخاب کند. در اینجا هم این کنش‌گر است که انتخاب می‌کند اما این انتخاب‌ها در خلأ صورت نمی‌گیرد، محیط از شماری از عوامل مادی و اجتماعی ساخته شده است که دامنه این انتخاب‌ها را محدود می‌کند. مهم‌تر از همه این‌ها محیط، شامل هنجارها و ارزش‌ها و سایر افکار عموماً پذیرفته شده‌ای است که بر انتخاب هدف‌ها و وسایل تأثیر می‌گذارد. از این رو کنش اجتماعی از یک کنش‌گر، وسایل و اهداف و محیطی ساخته می‌شود که شامل موضوعات مادی، اجتماعی، هنجارها و ارزش‌ها است. (کرایب، 1386: 55).

جورج هومنز مشارکت را در قالب نظریه مبادله، مورد تجزیه و تحلیل قرار داده است. دیدگاه اصلی هومنز این است که جامعه‌شناسی باید به تبیین رفتار فردی و کنش متقابل انسان پردازد. او کمتر به مقولاتی چون آگاهی یا انواع گوناگون ساختارها و نهادهای اجتماعی بزرگ که بیشتر جامعه‌شناسان در وهله نخست آنها را مورد توجه قرار می‌دادند، پرداخت. آنچه محور توجه او قرار داشت عبارت بود از شرح الگوهای تقویت و سابقه پاداش‌ها و هزینه‌هایی که افراد را به آنچه انجام می‌دهند رهنمون می‌کنند. به اعتقاد هومنز رفتارها نتیجه محاسبه سود و زیان است. مشارکت، زمانی نهادی می‌شود که منافع حاصل

از آن بر هزینه‌ها فزونی گیرد و مشارکت هنگامی از فرد سر می‌زند که در قبال آن پاداش دریافت کند. (توسلی، 1369: 85).

هانتینگتون، نقش نخبگان سیاسی را جهت تشویق مردم به مشارکت مؤثر می‌داند و معتقد است که آگاهی گروهی و انسجام اجتماعی را نباید نادیده گرفت. در جوامعی که زندگی گروهی و فعالیت‌های جمعی گسترش زیادی ندارند، نوسازی با کاهش مشارکت همراه است. از این رو نگرش‌های نخبگان سیاسی و وضع انجمن‌ها و گروه‌های واسط، از پیش زمینه‌های مشارکت محسوب می‌شوند. (هانتینگتون، 1375: 225).

هابرماس، شکل‌گیری حوزه عمومی و گفتمان خردمندانه را بستری مناسب برای شکل‌گیری افکار عمومی و مشارکت دانسته است. در اندیشه وی، شرایط دسترسی برابر به مشارکت قرار دارد که ضرورت اجتماعات گفتمانی را پیشنهاد می‌کند. زمانی که کنش‌گران برای بحث و گفتگو درباره مسائل مورد علاقه خود گرد هم آمده، به نقادی می‌پردازند، احساس تعلق، وابستگی و وفاق جمعی به وجود می‌آید که مقدمه‌ای برای رفتارهای جمعی و مشترک است. (رضوی الهشام و موسایی، 1388: 169).

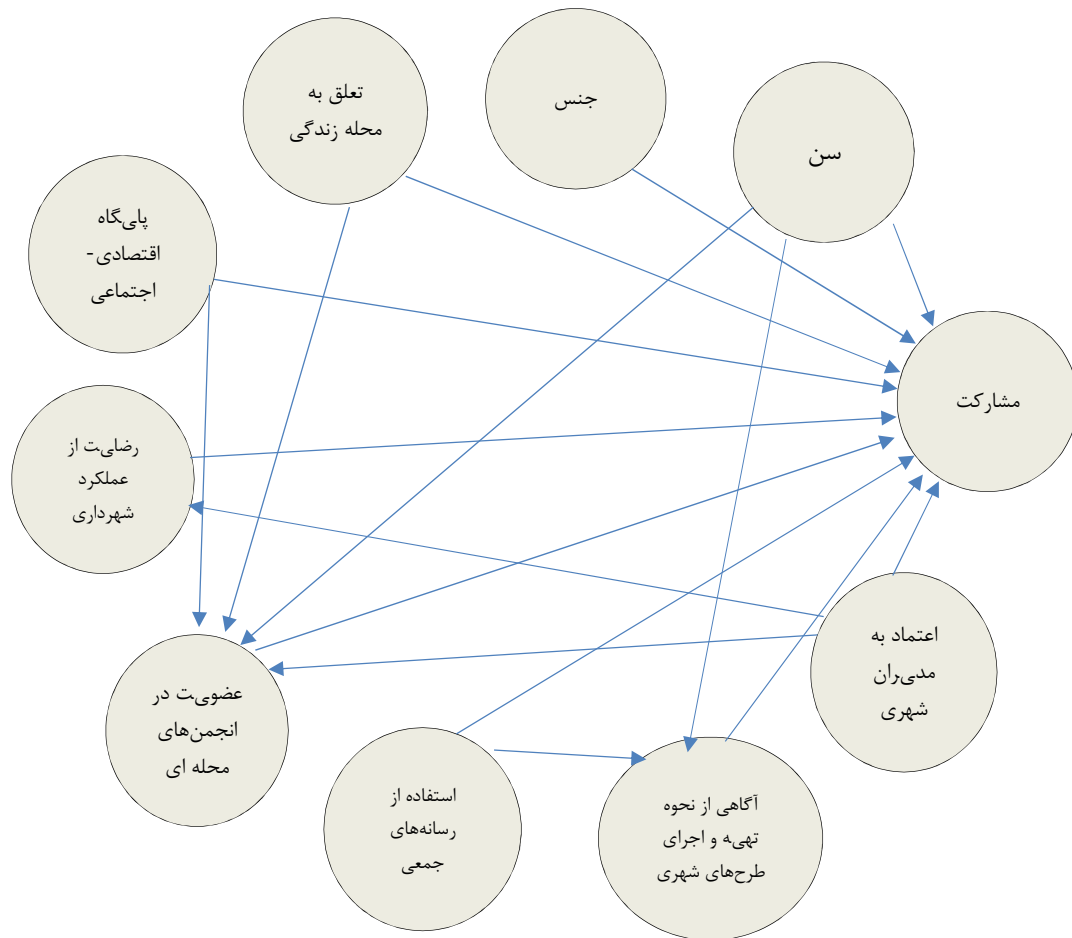
با مرور دیدگاه‌ها و نظریه‌ها، می‌توان دریافت که مشارکت اجتماعی پدیده‌ای چند بعدی است که تحقق آن نیازمند شرایط و الزامات خاص است. چارچوب نظری پژوهش مبتنی بر ترکیبی از آراء، نظریه‌ها و تجارب کشورهای، رفتارهای مشارکتی را متأثر از زمینه‌های عینی و ذهنی می‌داند که بخشی از آن از خصایص درونی و بخشی از عوامل بیرونی ناشی می‌شود.

مدل تحلیلی پژوهش

با توجه به مطالعات اکتشافی و تحقیقات و نظریات بدست آمده، جهت تبیین عوامل مؤثر بر مشارکت شهروندان در امور شهری، متغیرها به صورت زیر خلاصه می‌شود تا روابط بین متغیرها به صورت تجربی آزمون گردند.

متغیرهای مستقل: متغیرهای مستقل این پژوهش شامل میزان تعلق شهروندان به محله زندگی، پایگاه اقتصادی - اجتماعی شهروندان، رضایت شهروندان از عملکرد شهرداری و

آگاهی شهروندان از نحوه تهیه و اجرای طرح‌های توسعه شهری، عضویت در انجمن‌های محله‌ای و اعتماد به مدیران شهری است. متغیر وابسته: متغیر وابسته در این پژوهش مشارکت شهروندان در امور شهری است.

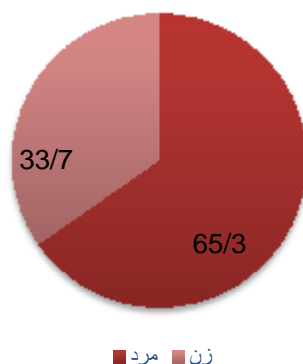
نمودار 1: چارچوب نظری تحقیق

یافته‌های توصیفی تحقیق

وضعیت جنسی پاسخگویان

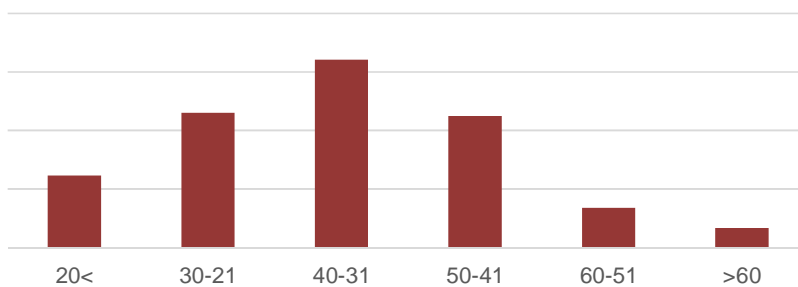
شکل شماره 2 ترکیب جنسی پاسخگویان را نشان می‌دهد. همان‌طور که مشاهده می‌شود 250 نفر معادل 65/3 درصد را مردان و 133 نفر معادل 34/7 درصد را زنان تشکیل می‌دهند.

نمودار 2: توزیع پاسخگویان بر حسب جنس

بررسی وضعیت سنی پاسخگویان

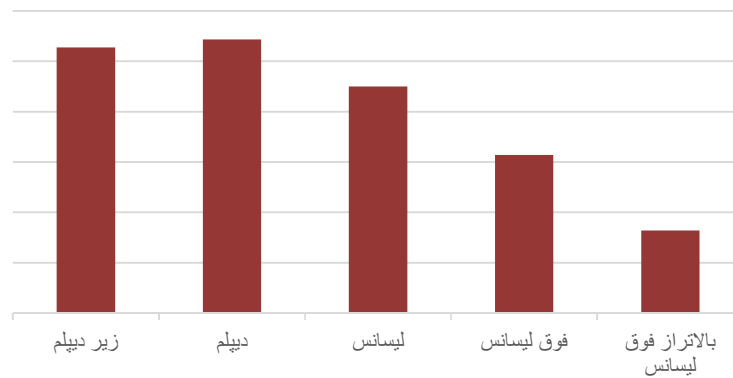
وضعیت سنی پاسخگویان در نمودار شماره 3 نشان داده شده است. هم‌چنان که مشاهده می‌شود بیشترین فراوانی مربوط به گروه سنی 31-40 سال و کمترین فراوانی مربوط به گروه سنی بالای 60 سال است.

نمودار 3: توزیع پاسخگویان بر حسب سن

وضعیت تحصیلی پاسخگویان

بررسی وضعیت تحصیلی پاسخگویان نشان می‌دهد که بیشترین تعداد پاسخگویان را افراد با مدرک دیپلم (27/2 درصد) و بعد از آن به ترتیب افراد دارای مدرک زیر دیپلم (26/4 درصد)، لیسانس (22/5 درصد)، فوق لیسانس (15/7 درصد) و بالاتر از فوق لیسانس (8/2 درصد) تشکیل می‌دهند.

نمودار 4: توزیع پاسخگویان بر حسب تحصیلات

تحلیل‌های استنباطی و آزمون فرضیه‌ها

بررسی وضعیت مشارکت شهروندان در امور شهری

برای بررسی میزان مشارکت شهروندان در امور شهری سندج از 11 گویه استفاده شده است که بر اساس طیف پنج گزینه‌ای لیکرت طراحی شده‌اند. در جدول شماره (3) وضعیت مشارکت شهروندان نسبت به هر کدام از گویه‌ها نشان داده شده است. با توجه به نتایج بدست آمده از آزمون، میانگین هر کدام از گویه‌ها رتبه‌بندی شده‌اند. هم‌چنان که مشاهده می‌شود بالاترین میزان مشارکت مربوط به رعایت قوانین در سطح شهر و کمترین مشارکت شهروندان مربوط به تأمین مالی هزینه انجام طرح‌های شهرداری است.

جدول 3- میانگین مشارکت شهروندان در امور شهری

انحراف معیار	میانگین *	گویه‌ها
0/811	2/678	پرداخت عوارض و بهای شهرداری
0/827	2/691	کمک هزینه مستقیم به شهرداری
1/040	2/511	تأمین مالی هزینه انجام طرح‌های شهرداری
0/920	2/524	نظارت بر فعالیت‌های شهرداری
0/970	2/527	انتقاد از اجرای قوانین شهری
0/984	2/660	اطلاع رسانی مسائل و مشکلات شهر
0/976	2/566	انتقاد از عملکرد مسئولین شهری
0/895	2/618	بررسی و ارزیابی میزان خدمت رسانی از طرف مدیران شهری
0/855	2/574	ارائه پیشنهاد و نظرات به مدیران شهری
0/115	2/932	توجه به قوانین در ساخت و سازها
0/204	2/997	رعایت قوانین در سطح شهر
0/613	2/675	میانگین

* بر حسب طیف 5 سطحی لیکرت (1=خیلی کم، 2=کم، 3=متوسط، 4=زیاد، 5=خیلی زیاد) اگر هر یک از گویه‌های مؤثر در میزان مشارکت را در تعیین سطح مشارکت یکسان بدانیم، با گرفتن میانگین از کل پاسخ‌های داده شده به 11 گویه (جدول شماره 3) و مقایسه آن با مقدار متوسط (عدد 3) می‌توان میزان مشارکت در امور شهر سنندج را برآورد نمود. مطابق جدول شماره (3) میانگین پاسخ‌های داده شده به 11 گویه برابر 2/675 بدست آمده که از حد متوسط پایین‌تر است. برای آزمون معناداری اختلاف عدد بدست آمده و حد متوسط (عدد 3) نیز از آزمون t استفاده شده است. جدول شماره 4 نشان می‌دهد که میانگین بدست آمده دارای اختلاف معناداری با حد متوسط است. در واقع می‌توان استنباط کرد که میزان مشارکت شهروندان در اداره امور شهری در شهر سنندج در سطح پایینی قرار دارد.

جدول 4- میزان مشارکت شهروندان در اداره امور شهر

Test value=3						
فاصله اطمینان 95 درصد		اختلاف میانگین	سطح معناداری	درجه آزادی	t	مشارکت
حد بالا	حد پایین	-0/32501	0/000	382	-10/373	
-0/2634	-0/3866					

مقایسه میانگین میزان مشارکت در مناطق سه گانه شهر سنندج میانگین میزان مشارکت شهروندان در امور شهری به تفکیک مناطق و به طور کلی در جدول شماره 5 آورده شده است.

جدول 5: میانگین و انحراف معیار مشارکت شهروندان در مناطق سه گانه شهر سنندج

منطقه	منطقه 1	منطقه 2	منطقه 3	مجموع سه منطقه
میانگین	2/57	2/54	2/85	2/67
انحراف معیار	0/63	0/60	0/53	0/61

همان طور که مشاهده می شود میانگین مشارکت در منطقه 1 و 2 کمتر از میانگین مجموع سه منطقه است و میانگین منطقه 3 بیشتر از مجموع میانگین سه منطقه است. هم چنین در همه مناطق، میزان مشارکت کمتر از حد متوسط (3) است. برای تحلیل اختلاف معناداری بین مناطق در میزان مشارکت از مقایسه میانگین جامعه ها (ANOVA) استفاده شده است. همان طور که مشاهده می شود مقدار Sig کمتر از 0/05 است، یعنی فرض H0 مبنی بر برابری میانگین مناطق رد می شود و اختلاف معنادار بین میانگین مناطق وجود دارد.

جدول 6: تفاوت معناداری مشارکت در مناطق سه گانه شهر سنندج

میانگین	مجموع مربعات	درجه آزادی	میانگین مربعات	آماره F	معناداری
بین گروهها	7/787	2	3/939	11/024	0/000
درون گروهها	135/77	380	0/357		
مجموع	143/65	383			

برای شناسایی میانگین‌های دارای اختلاف معنادار از آزمون‌های پس از تجربه (Post HOC) استفاده شده است. طبق آزمون توکی (جدول 7) تفاوت معناداری بین منطقه 3 با مناطق 1 و 2 وجود دارد ولی بین مناطق 1 و 2 تفاوت معناداری وجود ندارد.

جدول 7: آزمون تفاوت معناداری میزان مشارکت در مناطق سه گانه شهر سنندج با استفاده از آزمون توکی

فاصله اطمینان 95%	معیار		خطای انحراف معیار	اختلاف میانگین I و J	منطقه I	منطقه J
	حد بالا	حد پایین				
0/2062	-0/1609	0/955	0/07800	0/02265	2	1
-0/1101	-0/4557	0/000	0/07343	-0/28289	3	
0/1609	-0/2062	0/955	0/07800	-0/02265	1	2
-0/1307	-0/4804	0/000	0/07431	-0/30554	3	
0/4557	0/1101	0/000	0/07343	0/28289	1	3
0/4804	0/1307	0/000	0/07431	0/30554	2	

مقایسه میانگین مشارکت بین زنان و مردان

برای سنجش تفاوت بین زنان و مردان به لحاظ مشارکت در امور شهری از آزمون (t-test) استفاده شده است. نتایج این آزمون در جدول (8) نشان می‌دهد که میانگین مشارکت مردان برابر 2/74 و برای زنان برابر 2/63 است. با توجه به اینکه مقدار $\text{sig}=0/121$ و از سطح آلفای مورد نظر 0/05 بیشتر است، بنابراین می‌توان گفت که تفاوت معناداری بین میزان مشارکت مردان و زنان در امور شهری در شهر سنندج وجود ندارد.

جدول 8- آزمون t-test برای مقایسه میانگین مشارکت و جنسیت

متغیر	گروه‌ها	میانگین	انحراف معیار	T	سطح معناداری
جنسیت	مرد	2/74	0/67	-1/555	0/121
	زن	2/63	0/64		

آزمون همبستگی‌ها

جهت بررسی همبستگی و روابط معناداری بین متغیرها از آزمون ضریب همبستگی پیرسون استفاده شده است. جدول شماره 8 همبستگی بین متغیرهای مستقل پژوهش با مشارکت را نشان می‌دهد.

جدول 9: همبستگی دو به دو متغیرها

مشارکت	اعتماد به مدیران شهری	عضویت انجمنی	استفاده از رسانه‌های جمعی	رضایت از عملکرد شهرداری	پایگاه اقتصادی- اجتماعی	تعلق به محله زندگی	آگاهی از طرح‌های شهری	سن	شاخص‌ها	
									پیرسون	معناداری
								1	پیرسون	سن
									معناداری	
							1	0/42	پیرسون	آگاهی از طرح‌های شهری
								0/002	معناداری	
						1	0/25	0/139	پیرسون	تعلق به محله زندگی
							0/000	0/006	معناداری	
					1	0/42	0/39	0/026	پیرسون	پایگاه اقتصادی- اجتماعی
						0/000	0/000	0/11	معناداری	
				1	0/50	0/35	0/57	0/24	پیرسون	رضایت از عملکرد شهرداری
					0/000	0/000	0/000	0/000	معناداری	
			1	0/38	0/50	0/33	0/45	0/12	پیرسون	استفاده از رسانه‌های جمعی
				0/000	0/000	0/000	0/000	0/001	معناداری	
		1	0/47	0/61	0/62	0/68	0/49	0/45	پیرسون	عضویت انجمنی
			0/000	0/000	0/000	0/000	0/000	0/000	معناداری	
	1	0/52	0/44	0/49	0/44	0/33	0/37	0/25	پیرسون	اعتماد به مدیران شهری
		0/000	0/000	0/000	0/000	0/000	0/000	0/000	معناداری	
1	0/42	0/61	0/54	0/66	0/52	0/40	0/54	0/21	پیرسون	مشارکت
	0/000	0/000	0/000	0/000	0/000	0/000	0/000	0/000	معناداری	

همان‌طور که در جدول شماره 8 مشاهده می‌شود بین متغیر آگاهی از نحوه تهیه و اجرای طرح‌های توسعه شهری و مشارکت، رابطه معناداری وجود دارد ($r=0/54$). یعنی هرچه آگاهی شهروندان از نحوه تهیه و اجرای طرح‌های توسعه شهری بیشتر شود و شفافیت در اجرای چنین طرح‌هایی از سوی مدیران شهری موجود باشد میزان مشارکت شهروندان در امور شهری بیشتر می‌شود. بین تعلق به محله زندگی و میزان مشارکت شهروندان در امور شهری رابطه مثبت و معناداری وجود دارد ($r=0/40$). یعنی هرچه میزان تعلق به محله زندگی بیشتر شود، میزان مشارکت بیشتر می‌شود و برعکس. بین پایگاه اقتصادی - اجتماعی افراد و میزان مشارکت آنها در امور شهری رابطه معناداری وجود دارد ($r=0/52$). یعنی افزایش ضریب تحصیلات، شغل، درآمد، بعد خانوار و بهبود وضع مسکن (گروه‌های مورد استفاده برای سنجش پایگاه اقتصادی - اجتماعی) شهروندان سبب بالا رفتن پایگاه اقتصادی - اجتماعی آنان شده و در نتیجه موجب بالا رفتن میزان مشارکت در امور شهری می‌شود. رابطه بین میزان رضایت از عملکرد شهرداری و میزان مشارکت در امور شهری مثبت و معنادار است ($r=0/66$). یعنی با افزایش رضایت مردم از شهرداری، میزان مشارکت آنها در امور شهری افزایش می‌یابد و برعکس. بین میزان استفاده از رسانه‌های جمعی توسط شهروندان و میزان مشارکت آنها در امور شهری رابطه معناداری وجود دارد ($r=0/54$). رابطه بین عضویت شهروندان در انجمن‌های محله‌ای و میزان مشارکت آنها در امور شهری رابطه‌ای مثبت و معنادار است ($r=0/61$). بین متغیر اعتماد به مدیران شهری و میزان مشارکت شهروندان رابطه معناداری وجود دارد ($r=0/42$).

تحلیل مسیر عوامل مؤثر بر مشارکت شهروندان در مدیریت امور شهری

مدل تحلیل مسیر به عنوان تکنیکی برای توضیح یک سیستم ارتباطی بین متغیرها است. به این ترتیب که در تحلیل مسیر، ضریب همبستگی هر متغیر مستقل با متغیر وابسته، بر اثر مستقیم آن متغیر مستقل بر متغیر وابسته و اثرات غیرمستقیم مزبور از طریق متغیرهای مستقل دیگر روی متغیر وابسته تقسیم می‌شود (کوهی و تقوی، 1382: 105). در اینجا به منظور

تحلیل عوامل مؤثر بر مشارکت شهروندان در امور شهری ابتدا جهت اعتبار سنجی مدل تحلیلی تحقیق، ضریب خطای مدل بررسی شده است. با توجه به اینکه در تحقیقات اجتماعی - اقتصادی معمولاً شناسایی تمامی عوامل تأثیرگذار بر متغیر وابسته امکان‌پذیر نیست، بنابراین متغیرهای تحلیل مسیر همواره می‌توانند تنها بخشی از واریانس متغیر وابسته را تبیین کنند؛ به همین دلیل در تحلیل مسیر آنچه که به عنوان اثر یا عوامل ناشناخته باقی می‌ماند به وسیله (e) که به کمیت خطا معروف است نشان داده می‌شود (کلانتری، 1382: 242). در این پژوهش برای دستیابی به این موضوع که مدل علی ارائه شده در دیاگرام تحلیل مسیر چه میزان از واریانس متغیر وابسته را تبیین می‌کند، باید از ضریب تعیین (R^2) کمک گرفت. R^2 بدست آمده به روش Enter برای کلیه متغیرها در این پژوهش پس از محاسبه در جدول 9 ارائه شده است. همان‌طور که در جدول مشاهده می‌شود، مقدار ضریب تعیین برابر با 0/62 است، یعنی 0/62 درصد از مجموع تغییرات متغیر وابسته توسط مدل تحلیلی فوق تعیین می‌شود.

جدول 10: میزان ضریب خطای متغیرهای مستقل بر متغیر وابسته

خطای میانگین	ضریب تعیین تعدیل شده	R^2	R
0/40	0/62	0/63	0/76

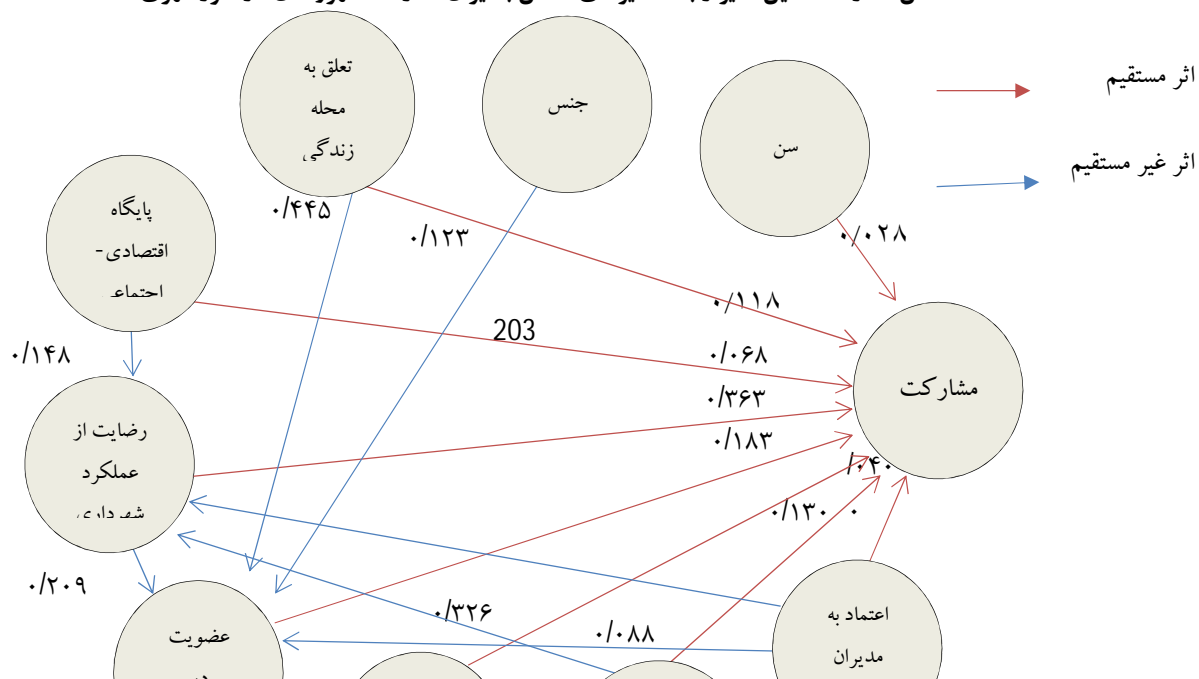
در شکل شماره 3 که تحلیل مسیر عوامل مؤثر بر مشارکت شهروندان در امور شهری را نشان می‌دهد، پس از محاسبه آثار مستقیم و غیرمستقیم کلیه متغیرها، مجموع این آثار در جدول (10) خلاصه شده است. نتایج تحلیل مسیر نشان می‌دهد که متغیرهای رضایت از عملکرد شهرداری، استفاده از رسانه‌های جمعی، آگاهی از نحوه تهیه و اجرای طرح‌های توسعه شهری، عضویت در انجمن‌های محله‌ای، تعلق به محله زندگی، پایگاه اقتصادی - اجتماعی افراد، اعتماد به مدیران شهری، جنس و سن به ترتیب در رتبه‌های اول تا نهم تأثیرگذاری قرار دارند که متغیر رضایت از عملکرد شهرداری با ضریب تأثیر 0/401 بیشترین و سن با ضریب تأثیر 0/028 کمترین تأثیر را دارند.

جدول 11: مجموع آثار متغیرهای مختلف بر میزان مشارکت شهروندان در امور شهری

رتبه	مجموع اثرات مستقیم و غیر مستقیم	اثرات غیر مستقیم	اثرات مستقیم	متغیرهای مستقل
9	0/028	--	0/028	سن
8	0/123	0/123	--	جنس
6	0/148	0/080	0/068	پایگاه اقتصادی - اجتماعی
1	0/401	0/038	0/363	رضایت از عملکرد شهرداری
2	0/265	0/030	0/235	استفاده از رسانه‌ای جمعی
4	0/216	0/033	0/183	عضویت در انجمن محله‌ای
7	0/123	0/083	0/040	اعتماد به مدیران شهری
3	0/248	0/117	0/130	آگاهی از طرح‌های توسعه شهری
5	0/199	0/081	0/118	تعلق به محله زندگی

شکل شماره 3: تحلیل مسیر رابطه متغیرهای مستقل با میزان مشارکت شهروندان در امور شهری

۰/۱۴۷
↓

۰/۲۳۵

۰/۱۸۷

نتیجه‌گیری و پیشنهادها

جایگاه مشارکت مردم در برنامه‌ریزی و مدیریت امور شهری، جایگاه انکارناپذیری است به طوری که موفقیت یک برنامه تا اندازه زیادی به نقش مردم و نحوه دخالت آنها در برنامه باز می‌گردد و تعیین نیازها، خواست‌ها و اولویت‌بندی برنامه‌های شهری در ابعاد اجتماعی، فرهنگی و فضایی و ... جز با مشارکت مردم میسر نیست. در حال حاضر در ایران مردم فقط از طریق شوراها در مدیریت شهری شهرها مشارکت دارند و هیچ مشارکتی نه در روند تهیه و اجرای طرح‌های شهری و نه در مدیریت شهری شهرها ندارند، در صورتی که باید به نقش مردم در مدیریت شهری توجه بیشتری شود. در این راستا در پژوهش حاضر به سنجش میزان مشارکت شهروندان شهر سنندج در امور شهری و عوامل مؤثر بر میزان مشارکت آنها پرداخته شده است. نتایج حاصل از پژوهش بیانگر آن است که میزان مشارکت شهروندان شهر سنندج در امور شهری با میانگین 2/67 کمتر از حد متوسط (در بازه 0-5) و در سطحی پایین قرار دارد به طوری که بیشترین میزان مشارکت شهروندان مربوط به رعایت قوانین در سطح شهر با میانگین 2/99 و کمترین میزان مشارکت شهروندان مربوط به تأمین مالی هزینه انجام طرح‌های شهرداری با میانگین 2/51 است.

هم چنین نتایج تحقیق نشان می دهد که میزان مشارکت شهروندان در امور شهری در مناطق سه گانه شهر سنندج تفاوت معناداری با هم دارد به طوری که میزان مشارکت در منطقه 3 با میانگین 2/85 بیشتر از مناطق 1 و 2 با میانگین مشارکت 2/57 و 2/54 است. پیرامون مقوله عوامل مؤثر بر مشارکت شهروندان در امور شهری نیز نتایج زیر بدست آمده است: 1- بین پایگاه اقتصادی - اجتماعی شهروندان و میزان مشارکت آنها در امور شهری رابطه معناداری وجود دارد؛ یعنی هر چه افراد از پایگاه اقتصادی - اجتماعی بالاتری برخوردار باشند میزان مشارکت آنها بیشتر است و برعکس 2- بین احساس تعلق به محله زندگی شهروندان و میزان مشارکت آنها در امور شهری رابطه معناداری وجود دارد 3- بین میزان رضایت شهروندان از عملکرد شهرداری و مشارکت آنها در امور شهری رابطه معناداری وجود دارد 4- بین میزان آگاهی شهروندان از نحوه تهیه و اجرای طرح های توسعه شهری با میزان مشارکت آنها در امور شهری رابطه معناداری وجود دارد 5- بین میزان استفاده شهروندان از رسانه های گروهی و میزان مشارکت آنها در امور شهری رابطه معناداری وجود دارد 6- بین میزان اعتماد شهروندان به مدیران شهری و میزان مشارکت آنها در امور شهری رابطه معناداری وجود دارد 7- بین عضویت افراد در انجمن های محله ای و میزان مشارکت آنها در امور شهری رابطه معناداری وجود دارد. بنابراین می توان گفت که توسعه پایدار شهری و حل معضلات و مشکلات شهری در گرو درگیر شدن و مشارکت فعالان شهروندان در مدیریت و برنامه ریزی امور شهری است. یافته های حاصل از تحلیل مسیر نیز نشان می دهد که متغیر میزان رضایت از عملکرد شهرداری 0/401 و سن 0/028 بیشترین و کمترین تأثیر گذاری را بر میزان مشارکت شهروندان در امور شهری دارند.

با توجه به یافته های تحقیق، پیشنهادات زیر جهت بهبود وضعیت مشارکت شهروندان در امور شهر سنندج ارائه می گردد:

- به اجرا درآوردن برنامه های آموزشی بیشتر، هم در سطح مدارس و هم در دانشگاه ها و هم در رسانه های جمعی به ویژه تلویزیون و رادیو در زمینه اشکال مختلف مشارکت های اجتماعی و تشویق نسل جوان به کارهای جمعی و ارتقاء سطح آگاهی

- افراد جامعه در خصوص شیوه‌های مختلف مشارکت از طریق این گونه برنامه‌های آموزشی.
- شفاف‌سازی سیاست‌ها، قوانین و مقررات در زمینه طرح‌های توسعه و عمرانی شهر.
  - رعایت اصول عدالت اجتماعی در روند تهیه طرح‌ها و توزیع خدمات و فعالیت‌ها در سطح مناطق شهری که می‌تواند بر رضایت‌مندی اجتماعی و احساس تعلق به منطقه مسکونی و در نهایت بر مشارکت شهروندان در امور شهری مؤثر باشد.
  - اجرای طرح‌ها و برنامه‌های فرهنگی در زمینه معرفی شهروندان نمونه، محله‌های نمونه، شورایان نمونه محلات شهری.
  - معافیت مالیاتی و کاهش عوارض شهرداری و یا تخفیف آنها برای شهروندان مشارکت‌جو و نمونه.
  - توجه به پیشنهادات و نظرهای شهروندان در اداره امور شهر به منظور تقویت احساس مالکیت بر محیط شهری در میان آنها.
  - گسترش فضای فعالیت نهادهای مدنی، عمومی و مردمی در برنامه‌ریزی مدیریت شهری.
  - تقویت محله محوری و جایگاه آن در تحکیم انسجام و همبستگی‌های اجتماعی.
  - حل مشکلات و رسیدگی به خواسته‌های شهروندان جهت تغییر نگرش آنان نسبت به شهرداری.
  - جلب اعتماد شهروندان از طرف مدیران شهری از طریق نظرخواهی از آنان و استفاده از نظرات آنها در اجرای امور شهری و برخورد یکسان با همه مراجعین در اعمال ضوابط و مقررات و پرهیز از اعطای هرگونه امتیاز خاص به اشخاص خاص.
  - احترام به آراء و نظرات، پیشنهادات و انتقادات شهروندان و کاهش احساس ناتوانی و بی‌قدرتی.

فهرست منابع

- امانی، ناصر (1389). راهبردهای گسترش سرمایه انسانی در شهرداری تهران با رویکردهای توسعه اقتصاد ملی، مجله اقتصاد شهر، شماره 7، 103-107.
- پوراحمد، احمد (1388). مدیریت فضای سبز شهری منطقه 9 شهرداری تهران، پژوهش‌های جغرافیای انسانی، شماره 69، 29-50.
- تقوایی، مسعود، بابانسیب، رسول، موسوی، چمران (1388). تحلیلی بر سنجش عوامل مؤثر بر مشارکت شهروندان در مدیریت شهری، فصلنامه مطالعات و پژوهش‌های شهری و منطقه‌ای، سال اول، شماره دوم، 19-36.
- توسلی، غلام عباس (1369). نظریه‌های جامعه‌شناسی، تهران، انتشارات سمت.
- حافظ نیا، محمدرضا (1387). مقدمه‌ای بر روش تحقیق در علوم انسانی، انتشارات سمت.
- حسن نژاد، مریم (1389). عامل‌های مؤثر بر مشارکت اعضای گروه‌های توسعه روستایی در فعالیتهای ترویجی-حفاظتی پروژه بین‌المللی ترسیب ایران، مجله تحقیقات اقتصاد کشاورزی، جلد دوم، شماره سوم، 105-123.
- ربانی، رسول، آرناجولام، دارما، عباس زاده، محمد، قاسمی، وحید (1387). بررسی تأثیر رفاه اقتصادی و اجتماعی بر میزان مشارکت شهروندان در امور شهری (مطالعه موردی: شهر اصفهان)، دوفصلنامه علوم اجتماعی، سال چهارم، شماره دوم، 73-99.
- رضوی الهاشم، بهراد، موسایی، میثم (1388). تحلیل (swot) مشارکت شهروندی در طراحی الگوهای برنامه‌ریزی مدیریت شهری (مطالعه موردی: شهر تهران)، فصل‌نامه علوم اجتماعی شماره 47.
- رجبی، آرزیتا (1390). شیوه‌های مشارکت شهروندی در فرایندهای توسعه شهری، فصلنامه آمایش محیط، شماره 12، 101-116.
- رهنما، محمدرحیم؛ مهرورز، اکرم، عباس زاده، غلامرضا (1392). تحلیل عوامل زمینه‌ساز مدیریت مشارکتی در شهر مشهد، فصلنامه مطالعات و پژوهش‌های شهری و منطقه‌ای، سال پنجم، شماره نوزدهم، 169-188.
- رهنما، محمدرحیم، توانگر، معصومه (1385). نگرش مدیران شهری در خصوص هماهنگی بین سازمان‌های اجرایی، اولین کنفرانس برنامه‌ریزی و مدیریت شهری.
- زیاری، کرامت‌الله، نیک‌پی، وحید، حسینی، علی (1391). سنجش میزان مشارکت شهروندان در مدیریت شهری بر اساس الگوی حکمرانی خوب شهری (مطالعه موردی: شهر یاسوج)، فصلنامه مسکن و روستا، شماره 141، 69-86.
- زاهدزاهدانی، سید سعید، زهری بیدگلی، سید محسن (1391). مدیریت شهری و تبیین مشارکت اجتماعی شهروندان در شهرداری، مطالعات جامعه‌شناختی شهری، سال دوم، شماره پنجم، صص 84-119.

- سایت مرکز آمار ایران.
- سلطان پناه، هیرش (1388). اولویت بندی برنامه‌های شهرداری با استفاده از فرایند تحلیل سلسله مراتبی (مطالعه موردی: شهرداری شهرستان سردشت)، فصلنامه صفا، شماره 48، 95-114.
- شیانی، ملیحه (1384). شهروندی و مشارکت در نظام جامع رفاه و تامین اجتماعی، فصلنامه حقوق تامین اجتماعی، انتشارات علمی فرهنگی، سال اول، شماره 1، 11-27.
- شیانی، ملیحه، رضوی الهاشم، بهراد، دلپسند، کامل (1391). بررسی عوامل اجتماعی مؤثر بر مشارکت شهروندان در مدیریت امور شهری تهران، فصل نامه مطالعات شهری، سال دوم، شماره چهارم.
- صالحی امیری، سیدرضا، محمد، سپیده (1389). بررسی و تعیین آسیب‌های روابط شورای اسلامی شهر و شهرداری، مطالعات مدیریت شهری، سال دوم، شماره دوم، 21-41.
- صادقی، مجتبی، راهنما، محمدرحیم (1392). تبیین ساختاری-کارکردی مدیریت مشارکتی شهری (مطالعه موردی، شهر مشهد)، فصلنامه پژوهش‌های جغرافیای انسانی، دوره 45، شماره 1، 169-184.
- طوسی، محمد علی (1373). مشارکت (در مدیریت و مالکیت)، مرکز آموزش مدیریت دولتی، تهران.
- عباس زاده، رقیه (1387). بررسی فرایند مشارکت شهروندان در اداره شهرهای ایرانی، اولین همایش سراسری علمی و دانشجویی جغرافیا، تهران، انتشارات سازمان جغرافیایی نیروهای مسلح.
- علوی تبار، علیرضا (1379). الگوهای مشارکت شهروندان در اداره امور شهرها، مرکز مطالعات و برنامه‌ریزی وزارت کشور.
- غفاری، غلامرضا و مصطفی ازکیا (1380). بررسی رابطه بین اعتماد و مشارکت اجتماعی در نواحی روستایی شهر کاشان، نامه علوم اجتماعی، شماره 17، 3-32.
- قلی پور، آرین (1380). جامعه‌شناسی سازمانها، انتشارات سمت.
- کلاتری، خلیل (1382). پردازش و تحلیل داده‌ها در، Spss تحقیقات اجتماعی - اقتصادی، با استفاده از تهران، نشر شریف.
- کرایب، یان (1386). نظریه‌های اجتماعی مدرن، ترجمه عباس مخبر، چاپ چهارم، تهران: شر آگه.
- کوهی، کمال، تقوی، نعمت‌الله (1382). سنجش میزان مشارکت روستاییان در پروژه‌های توسعه روستایی، نشریه دانشکده علوم انسانی و اجتماعی دانشگاه تبریز، شماره 4، 81-116.
- هاشمیان، مریم؛ بهروان، حسین؛ نوغانی؛ محسن (1391). عوامل مؤثر بر میزان مشارکت شهروندان در اداره امور شهر مشهد، مجله علوم اجتماعی دانشکده ادبیات و علوم انسانی دانشگاه مشهد، سال دهم، 174-195.
- هانتینگتون، ساموئل (1375)، سامان سیاسی در جوامع دست‌خوش دگرگونی، ترجمه: محسن ثلاثی، تهران، نشر علم.

یزدان پناه، علی؛ لاریجانی، فرهنگ (1386). بررسی اجمالی حقوقی مجموعه‌های شهری و جایگاه شهرداری‌ها، مجله شهرداری‌ها، سال ششم، شماره 80، 6.

Arnstein. S. (1969), "Eight Wrongs on a Ladder of Citizen Participation", Journal of the Institute of American Planners,(35) Pp. 216-224.

Almudi, T., (2008). Opportunities and Problems for Participatory Management in the Peixe Lagoon National Park, Southern Brazil, Thesis for the degree of Master of Natural Resources, University of Manitoba, Canada.

Docherty, I. Goodlad, R & Paddison R. (2001). Civic culture community and citizen participation in contrasting neighbourhoods, Urban studies, Vol. 38, No 12, pp 2225-2250.

Lane, M.B., T, Corbett. (2005). The Tyranny of Localism: Indigenous Participation in Community-based Environment Management, Journal of Environment Policy and Planning. 7(2):144-159.

Montalvo, D., (2008). Citizen Participation in Municipal Meeting, American Barometer Insights: No4, Vanderbilt University (USAID).

Malone, T.F. and Yohe, G.W., (2002), "Knowledge Partnership for a Sustainable Equitable and Stable Society, Knowledge Management.

Marschall, M.J., (2007). Citizen Participation and the Neighborhood Context: A New Look at the Coproduction of Local Public Goods, University of Utah, Sage Press.

Ohmer, M. L (2007). Citizen participation in neighbourhood organizations in poor communities and relationship to neighbourhood and organizational collective efficacy, Journal of Sociology and Social Welfare, Vol, XXXIII, No 1, pp 179-202.

Thoenig j.g. Fried Berge (1970), Politiques Urbanes Et Strategies Corporatives. Sociology Du Travail D'Outre-Mer. Nou, Seuil, Paris.

Tissot, B.N., (2005). Integral Marine Ecology: Community-based Fishery Management in Hawaii, Journal of General Evolution, NO. 61, pp.79-96